

Категорія „політична участь” у західному політологічному дискурсі: еволюція та сучасний стан

Анна Бучинська,
аспірантка,
Інститут політичних і
етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України

Anna Buchynska,
PhD Student,
Kuras Institute of Political and
Ethnic Studies of the NAS of
Ukraine

ORCID: 0000-0002-1850-3605
buchynska.anna@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто підходи до трактування концепції політичної участі. В основу дослідження взято наукові доробки теоретиків західної політичної думки, які зробили вагомий внесок у вивчення цього суспільно-політичного явища. Доведено, що соціально-економічні зміни, стрімка демократизація, розвиток інформаційно-комунікативних технологій та безліч інших факторів впливають на суспільство, змінюючи його ставлення до політики в цілому та ролі громадянина в процесі прийняття політичних рішень. Відповідно до цього виникає потреба наукового вивчення категорії політичної участі; чинників, які впливають на залучення громадян; форм та типів участі; причин політичної апатії та недовіри. Незважаючи на те, що наразі не існує уніфікованого визначення категорії політичної участі, адже все частіше виникають

нові типи активності громадян, які спонукають науковців розглядати їх як різновиди вищезазначеного явища, в статті проаналізовано генезис предмета вивчення та новітні форми політичної участі в межах західної політичної теорії. Разом з тим, виокремлено традиційні та сучасні форми політичної участі.

Зокрема, доведено, що поняття політичної участі виходить за рамки звичних підходів його трактування середини ХХ століття. Зазначено, що якщо ранні дослідження форми політичної участі насамперед стосувалися голосування, то зараз вони присвячені вивченню неелекторальних форм участі, які дають громадянам більше можливостей контролювати політиків. Відповідно до проведеного дослідження автор доходить висновку, що неінституалізовані форми політичної участі стають дедалі популярнішими, особливо серед молоді, а інформаційно-комунікативні технології надають можливостей їх конвертації в онлайн простір, нівелюючи грань між споживачем та творцем інформації, що призводить до витіснення традиційних форм політичної участі.

Ключові слова: політична участь, електоральна участь, голосування, онлайн участь, форми політичної участі.

The concept of political participation within western political thought: evolution and current status

Abstract. The article explores the approaches to interpreting the concept of political participation. The research is based on the scientific works of western political thought theorists, who made a significant contribution to the study of this socio-political phenomenon. It was proved that socio-economic changes, rapid democratization, the

development of information and communication technologies along with many other factors have influenced society, changing its attitude to politics in general and the role of the citizen in political decision-making. Therefore, there appeared a need for scientific study of the category of political participation; factors influencing the involvement of citizens; forms and types of participation; reasons for political apathy and mistrust. Despite the fact that currently, there is no unified definition of political participation, as new forms of citizen activity that encourage scholars to view them as a form of political participation are increasingly emerging, the article analyzes the genesis of the subject of study and the modern forms of political participation within western political thought. At the same time, traditional and modern forms of political participation are distinguished.

It has been determined that in the mid-twentieth century, the concept of political participation goes beyond the usual approaches. If earlier, when researching forms of political participation, first of all were singled out voting, now they emphasize that it is non-electoral forms of participation that give citizens more opportunities to control politicians. According to the conducted research, the author comes to the conclusion that non-institutionalized forms of political participation are becoming increasingly popular, especially among young people, while information and communication technologies make it possible to convert them into an online space, increasingly blur the line between consumer and creator of information, leading to the displacement of traditional forms of political participation.

Key words: political participation, electoral participation, voting, online participation, forms of political participation.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Політична участь громадян – це одна з передумов демократичного розвитку держави. Конституційно закріплені базові засади залучення громадян до політичного життя суспільства не обмежуються участю у виборах або ж референдумах, адже громадяни мають право справляти безпосередній вплив на артикуляцію суспільно-політичних проблем, підготовку та реалізацію державних рішень, а також контролювати процес їх виконання. Через це в політичному житті суспільства постійно виникають нові форми політичної участі. Деякі з них переходять в онлайн простір, інші стають менш популярними, як-то електоральна участь, а деякі взагалі зникають.

Найбільший внесок у наукове дослідження передумов, форм та типів політичної участі було зроблене представниками західної політичної думки. Це можна пояснити існуванням стабільної та багаторічної традиції участі більшої частини населення в політичному процесі країни та наявності сприятливих умов для проведення різноманітних соціально-політичних досліджень за ініціативи представників державної влади. Зважаючи на історичні особливості України, яка в минулому столітті була відмежованою від західноєвропейського наукового співтовариства, а політична участь суспільства мала декоративний характер, вивчення цього явища перебуває на недостатньо дослідженому науково-теоретичному рівні. Тому виникає потреба в аналізі генезису предмета вивчення та характеристик новітніх форм політичної участі в межах західної політичної теорії.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та емпіричні засади досліджень політичної участі обґрунтовані в працях Л. Мілбрата,

С. Верби, Н. Ная, Г. Перрі. В свою чергу, М. Каазе та А. Марш досліджували випадки неконвенційної політичної участі. Праці Дж. Нагеля були присвячені вивченню діяльнійшої концепції залучення в політику, в той час як Х. Макклоскі обґрунтовував психологічні аспекти політичної участі. Дж. Мойзер, Н. Дей виокремили неелекторальні типи політичної активності. Дослідники Ян ван Дес, Р. Далтон, Дж. Осер, Я. Теохаріс досліджують сучасні форми політичної участі.

На думку німецьких учених Я. Теохаріс та Ян ван Дес, відповідно до тематики наукових публікацій можна прослідкувати, як змінювалися підходи до трактування поняття політичної участі. Зокрема, з 1940-х років П. Ф. Лазарсфельд, Б. Берельсон [1] політичну участь ототожнювали з голосуванням, агітацією, партійною або виборчою активністю, налагоджуванням контактів з чиновниками. С. Верба та Н. Най [2] на початку 1970-х років досліджували пряму взаємодію між громадянами, політиками та урядовцями. С. Барнес та М. Каазе [3] вивчали різні форми протесту, А. Мелуччі [4] досліджував типи соціальних рухів. На початку 1990-х років поступово зникаюча межа між розрізненням політичної та неполітичної сфери життя приводить до того, що нові форми громадянської діяльності, а саме: волонтерство, активні дії щодо розв'язання локальних проблем, визнаються новими проявами політичної участі, дослідженню яких присвячені роботи Р. Патнема [5]. У новому тисячолітті до форм політичної участі відносять ті, що відзначаються особистісними життєвими перевагами та акцентовані на вираженні моральних та етичних переконань, зокрема – це бойкот, відмова купувати певні товари „consumer power”, які аналізують М. Мішлеті [6] та Дж. Де Мур [7]. До майже нескінченного переліку форм політичної участі варто додати і ті, які стали доступними з розвитком інформаційно-комунікативних технологій, зокрема соціальних медіа, які досліджують Дж. Ерл та К. Кімпорт [8], Л. Бенет та А. Сергербер [9] – поширення політичного контенту та використання соціальних мереж задля мобілізації інших людей для досягнення певних політичних цілей [10, с. 18–21]. Таке різноманіття підходів до вивчення поняття політичної участі відображає багатогранність цього явища, демонструє еволюцію переходу від більш загальних до конкретних форм політичної участі.

Працюючи над науковим дослідженням, ми ставили за мету проаналізувати еволюцію трактування категорії „політична участь” у західному політологічному дискурсі й окреслити сучасні підходи до визначення цього поняття. Відповідно до мети завдання статті полягає у виокремленні традиційних та сучасних форм політичної участі; аналізі мотивів, якими керуються громадяни, долучаючись до суспільно-політичних ініціатив, а також причин політичної апатії та зневіри; розгляді різноманітних підходів тлумачення поняття політичної участі; окресленні передумов спаду електорально-орієнтованої участі та виникненні форм онлайн участі, зокрема, через розвиток інформаційно-комунікативних технологій та популяризацію використання соціальних мереж.

Через це методологічною основою дослідження є ретроспективний аналіз. Предметом аналізу у цій статті стали праці західних авторів, які умовно можна розділити на дослідження традиційних та сучасних форм політичної участі. До розгляду взято наукові доробки, які всебічно аналізують форми, характерні особливості, мотивацію політичної участі громадян, сучасні прояви та передумови онлайн участі.

Виклад основного матеріалу.

Традиційні форми політичної участі. Важливо зазначити, що уніфікованого підходу до визначення поняття, видів та форм політичної участі не існує. Відповідно до наукових інтересів, емпіричних матеріалів та сфери досліджень конкретного науковця можна прослідкувати логіку трактування категорії політичної участі. Тому, аналізуючи наукові доробки вчених, які вивчали ключові особливості політичної участі, можна прослідкувати генезис розвитку поняття. У схематичному вигляді підходи до трактування політичної участі можуть бути зображені у вигляді безперервно виникаючих форм, які поступово інтегруються в нові форми участі. Зокрема, це можна схематично зобразити у вигляді графіка (представлено на рис. 1), починаючи з 1940-х років і до наших днів.

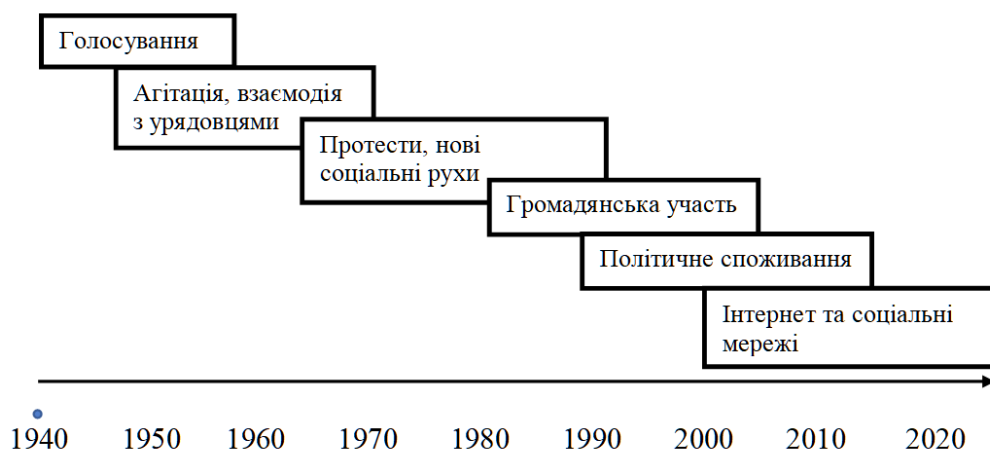

Рис. 1. Підходи до трактування категорії „політична участь” *

* Переклад автора. Джерело: [10, с. 19]

Німецький дослідник Ян ван Дес зазначає, що якщо починаючи з 1940–1950 років у вивченні політичної участі у центрі дослідження були вибори та весь електоральний процес, то зараз спектр залучення до участі в політиці включає такі активності, як: підписання петицій, перекриття дорожнього руху, грошові пожертвування або сутички з поліцією. Оскільки за останні кілька десятиліть сфера діяльності та відповідальності уряду також розширилася, спектр політичної участі також значно зріс. Фактично це означає, що політична участь впливає практично на всі аспекти суспільного

життя в передових суспільствах. Тому дослідник наголошує на необхідності створення єдиної теорії участі у політиці [11, с. 3–4].

Найбільший внесок у вивчення проблем, пов'язаних з політичною участю, зроблений ученими з країн Західної Європи та США, які, починаючи з другої половини ХХ століття, почали досліджувати форми громадської участі в діяльності органів влади. Зокрема, американський дослідник Л. Мілбрат, представник біхевіористської течії у політичних науках, у співавторстві з В. Клейном ще у 1962 році в статті „Особистісні кореляції політичної участі” [12] звернувся до проблеми взаємозв'язку між навколишнім соціальним середовищем та намірами самої особи брати участь у політиці. Л. Мілбрат у 1965 році видав книгу „Політична участь: як і чому люди залучені в політику” [13], в якій трактує політичну участь, враховуючи індивідуальні особливості учасника та зовнішні фактори. Дослідник розглядає участь в ієрархічній моделі, яка є накопичувальним розумінням політичної участі, а саме: „люди, які займаються найважливішими активностями, з більшою вірогідністю виконуватимуть і ті ж самі завдання, що нижче рангом”. Це краще висвітлюється в образі метафоричної піраміди. На нижчому щаблі в ієрархічному трикутнику посідають місце активісти-глядачі, діяльність яких включає голосування, дискусювання щодо політики, намагання переконати когось голосувати за певну політичну силу; носіння певної політичної символіки тощо. На середніх щаблях розташовані перехідні активісти, які контактують з представниками влади, жертвують кошти на потреби партії, беруть участь у політичних мітингах. І на верхньому ієрархічному щаблі перебувають активісти-гладіатори, які витрачають час на політичну кампанію, є активними членами партії, можуть бути кандидатами на посаду та/або вже обіймають керівну посаду [14, с. 17–18]. У науковому доробку, який у 1977 році був перевиданий Л. Мілбратом у співавторстві з М. Гоелем, політичну участь громадян автори трактують як „дії приватних осіб, які прагнуть впливати або підтримувати представників органів державної влади та політиків” [15, с. 18].

Найбільш популярним, на наш погляд, є трактування політичної участі С. Верби та Н. Ная у їх спільній роботі „Участь в Америці. Політична демократія і соціальна рівність”. Дослідники розглядають політичну участь у рамках „прямих або опосередкованих дій громадян, які впливають на формування органів державної влади та їх подальшу політику”. Науковці звужують предмет дослідження до вивчення спроб впливу на розподіл цінностей у суспільстві, які мають продукуватися органами державної влади. Безпосередньо їх цікавить участь громадян в електоральному процесі.

Зокрема, виокремлено чотири форми участі, а саме: 1) голосування; 2) передвиборча діяльність; 3) участь у житті певної соціальної групи; 4) налагоджування контактів між громадянами. Науковці не ставлять перед собою питання, чому люди беруть участь у виборчому процесі або його ігнорують. Їм важливо дослідити активну частину населення та зрозуміти, які зміни відбуваються в суспільстві, коли більшість у ньому бере активну політичну участь. Тобто, С. Верба та Н. Най досліджують політичну участь

через призму демократії „там, де незначна кількість людей бере участь у прийнятті рішень, там мало демократії; чим більше залучено людей до політичної участі, тим більше там демократії” [16, с. 1]. Науковці не зупиняються на цьому твердженні і говорять про те, що формально політична участь сприймається як засіб подолання соціальної та економічної нерівності. Проте, незважаючи на те, що у кожного громадянина є право брати участь у політиці, люди з більшим достатком, престижною освітою та вищим соціальним статусом частіше беруть активну участь у політиці. Це може бути пов’язано з наявністю більших ресурсів, професійних навичок, психологічних особливостей та сукупністю інших факторів. Учені стверджують, що „найменшу політичну участь беруть громадяни, кому може знадобитися державна допомога; а ті, хто вже перебуває на вершині ієрархічної стратифікації, ймовірно, будуть більш активними” [16, с. 19]. Зокрема, в стандартній соціально-економічній моделі С. Верба та Н. Най описують передумови політичної участі громадянина (представлено на рис. 2):

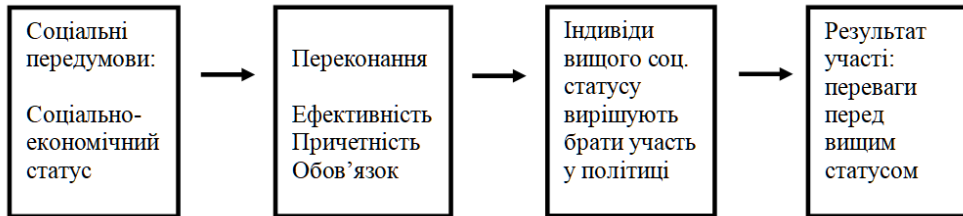

Рис. 2. Передумови політичної участі громадянина за соціально-економічною моделлю С. Верби та Н. Ная *

* Переклад автора. Джерело: [16, с. 19].

У спільному науковому доробку М. Каазе та А. Марш трактують політичну участь як „добровільну діяльність громадян, що спрямована на прямий чи опосередкований вплив щодо ухвалення політичних рішень на різних рівнях політичної системи” [17, с. 28], тому участь у політиці розглядається як сукупність систематичних, цілеспрямованих дій. Понад те, дослідники розглядають неконвенційні форми участі (наприклад, участь у законних демонстраціях та приєднання до бойкоту) як додаткові типи політичної участі, тим самим надаючи більш широкого визначення поняттю політичної участі. На відміну від С. Верби та Н. Ная, М. Каазе та А. Марш розглядають політичну участь поза рамками впливу громадян на урядові інституції, говорячи про вплив на всю політичну систему.

Достатньо широке трактування політичної участі дає американський дослідник Дж. Нагель, який розглядає її як „дії, за допомогою яких члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати діяльності цієї системи” [18, с. 1–3]. Автор не бере до розгляду переконання або мотиви участі громадян, а робить акцент на фактичній участі індивіда в політиці. Такій *діяльнісній* концепції залучення в політику

протистоїть концепція *психологічного* залучення в політичний процес, автором якої є Х. Маккласкі. Саме він перший почав аналізувати політичну участь через призму психологічного відчуття втягнення у політичний процес. Однак, як зазначає Н. Ротар, таке розуміння політичної участі не дозволяє повноцінно співвідносити її з доволі широким суспільним контекстом політичного життя, оскільки інтерес розглядається лише як передумова участі [19, с. 24].

У спільному науковому доробку С. Верби, Н. Ная та Дже-он Кіма „Участь та політична рівність. Порівняння семи націй” категорія політичної участі трактується як „законні дії окремих громадян, які більшою або меншою мірою спрямовані на те, щоб впливати на селекцію урядовців та/або на рішення, які вони приймають”. Науковці зацікавлені у вивченні участі, що включає в себе вдалі або неуспішні спроби справляти вплив на уряд. Беручи за основу чотири виміри політичної участі, серед яких – орієнтованість на отримання певного результату; виникнення конфліктних ситуацій; кооперації та міра ініціативності, науковці виділяють 4 форми політичної участі: 1) участь у політичних кампаніях; 2) електоральна участь; 3) кооперативна участь та налагоджування зав’язків з урядовцями для вирішення суспільно важливих питань; 4) комунікація окремих громадян з урядовцями для вирішення особистих питань [20, с. 15–17].

Британські дослідники Г. Перрі, Дж. Мойзер та Н. Дей на основі прикладного дослідження, яке було проведене в Британії, Шотландії та Уельсі серед 1600 опитаних громадян, сформулювали своє визначення політичної участі. Метою дослідження було вивчення звичних, рутинних форм політичної участі громадян, таких як звернення до членів парламенту, організація громад для розв’язання місцевих проблем, участь у маршах протесту або агітація за певну політичну партію. Науковці не брали до розгляду період загального або місцевого голосування, адже тоді інтерес до політики занадто перебільшений через діяльність партій та всього так званого „політичного класу” [21, с. 3]. На основі емпіричних досліджень науковці виокремили шість типів політичної участі: 1) голосування; 2) агітація за певну політичну партію; 3) колективні дії; 4) взаємодія; 5) прямі дії та 6) політичне протистояння (неконвенційна політична діяльність) [21, с. 51].

Варто звернути увагу на визначення політичної участі С. Верби в науковому доробку 1995 року в співавторстві з К. Шлоzmanом та Г. Бреді, в якому йдеться про те, що в умовах демократії у громадян є можливість комунікувати з представниками державних служб, сповіщати їм про проблеми та уподобання, а також чинити тиск задля отримання зворотного зв’язку з державними службовцями [22, с. 8]. Проводиться дослідження того, як на політичну активність впливає належність громадян до неполітичних організацій.

П. Норіс трактує політичну участь як „будь-які види активності, метою яких є або прямий вплив на органи державної влади та політичний процес у цілому, або ж опосередкований вплив громадянського суспільства, що намагається змінити систематичні патерни соціальної поведінки” [23, с. 16].

Звичайно, кожен дослідник політичної участі, даючи визначення цій категорії, акцентує увагу на певних політичних діях громадян у суспільстві, тому слід виокремити спільні характеристики політичної участі, щодо яких думки вчених не різняться. По-перше, говорячи про акторів політичної участі, йдеться про громадян, не про політиків чи державних службовців. По-друге, політична участь розуміється як конкретна „дія”, а не намір. По-третє, робиться акцент на добровільності політичної участі в демократичних умовах. І насамкінець, політична участь досліджується в досить широкій площині політичної системи, не обмежуючись дослідженням політичних інститутів, співпраці з урядовцями чи національними виборами [11, с. 5].

Сучасні форми політичної участі. Звісно, що соціально-політична сфера доволі динамічна, тому поряд з трактуваннями політичної участі, які були сформовані в минулому столітті, необхідно проаналізувати нові форми політичної участі, які виникли під впливом ускладнення суспільно-політичних процесів і розвитку засобів масової комунікації.

Саме під впливом цих аргументів було проаналізовано латентні структури різноманітних форм політичної участі на основі типологічно орієнтованого підходу і крос-національного дослідження *Citizenship, Involvement, Democracy (CID)* (Громадянство, Залучення, Демократія) за підтримки Європейської наукової фундації. Емпіричні дослідження зазвичай обмежуються однією країною або досить вузьким предметом вивчення, зосереджуючись або на політичній участі, або на окремих аспектах громадянства чи на соціальній діяльності. Виходячи з ідеї про те, що лише тісна міжнародна співпраця може привести до накопичення достатньої кількості емпіричної інформації, необхідної для всебічного вивчення зазначеної сфери дослідження, наприкінці 1998 року дослідники з Австрії, Данії, Німеччини, Великобританії, Нідерландів, Норвегії, Іспанії, Швеції та Швейцарії почали співпрацювати з метою розвитку міжнаціональних досліджень у цій галузі. Тільки завдяки такому всеосяжному дослідженню виникає можливість відповісти на вирішальне питання про те, чи сприяють — і якщо так, то якою мірою — форми соціальної участі якісному та кількісному вдосконаленню сучасних демократій. Точніше кажучи, є достатньо підстав вважати, що зв'язок між соціальним та політичним, між великою та малою політикою існує у різноманітних контекстуальних та інституційних варіаціях, тому головне завдання науковців — дослідити те, як такі зміни можуть по-різному сприяти демократії [24].

Методологічна основа дослідження включає дві основні складові: по-перше, опитування репрезентативних вибірок населення в європейських країнах з метою вивчення загальних орієнтацій та поведінки громадян та, по-друге, дослідження добровільних асоціацій у кількох європейських країнах, містах та громадах задля отримання інформації про структуру цієї території та можливості залучення до політичної участі. Для проєкту були розроблені подібні методики (включаючи загальні основні опитувальники), впроваджені в низці країн [25]. Як зазначає один з провідних науковців проведеного дослідження, у подвійній стратегії, в якій поєднується концептуальний та

емпіричний підхід, головна перевага типологічного методу в тому, що завдяки йому можна визначити нові форми політичної участі [10, с. 25].

Звертаючись до праць зарубіжних теоретиків, можна стверджувати, що кожен дослідник в основі своєї теоретичної розробки спирався на конкретне емпіричне дослідження. Звичайно, кожен науковець давав своє трактування поняттю „політична участь”, її форм та проявів у суспільстві. Проте, якщо проаналізувати всі дослідження в сукупності, стає зрозуміло, що у більшості з них можна розрізнити кілька основних типів чи вимірів участі. По-перше, голосування завжди розглядалось як спосіб самостійної політичної участі, адже жодна інша діяльність не проявляється так систематично, як електоральна. По-друге, передвиборча діяльність є ще однією формою політичної участі, яка безпосередньо пов’язана з третім типом політичної участі, а саме – налагоджування контактів з чиновниками чи політиками. Протестна діяльність (і нові соціальні рухи) становлять четвертий основний вид. Далі можна виокремити діяльність у волонтерських організаціях, яка формулює п’ятий тип політичної участі [11, с. 8]. Наразі є всі підстави для того, щоб стверджувати, що внаслідок розвитку інформативно-комунікативних технологій сформувався абсолютно новий і недосконало вивчений тип політичної участі – діджиталізований (онлайн участь).

З цього стислого огляду можна дійти висновку, що протягом останніх кількох десятиліть до звичного переліку видів політичної участі додавалися нові форми громадянської залученості. Доказом цього твердження слугує анкета, розроблена вищезгаданою мережею CID, що містить близько 70 різних варіантів участі, через що складається враження, що діапазон політичної активності громадян у демократичних суспільствах є необмеженим. Відповідно до результатів дослідження CID Ян. ван Дес упорядкував список форм політичної участі з урахуванням предмета політичної участі в наукових працях С. Верби, Н. Ная, С. Барнса, М. Каазе та Г. Перрі. Автор наголошує, що голосування все ще є найпопулярнішим видом політичної участі, але дедалі більше громадян використовують і деякі нетрадиційні дії, серед яких – підписання петицій. На сьогодні способи політичної участі включають практично всі види діяльності, за винятком поведінки, метою якої є розв’язання особистих проблем [11, с. 8].

Таблиця 1.

Форми політичної участі *

	Вид діяльності	CID 2000	Верба, Най 1972	Барнс, Каазе 1979	Перрі 1992	Верба 1995
1	Вибори (місцеві, національні, федеральні)	x	x	x	x	x
2	Робота на виборах		x			x
3	Передвиборча агітація			x	x	
4	Робота в політичній партії	x				
5	Належність до партії	x	x	x	x	
6	Збір коштів	x	x		x	

Продовження таблиці 1.

7	Участь у зборах	x	x	x	x	
8	Діловодство				x	
9	Агітація				x	
10	Носіння бейджа/стікера кампанії	x				x
11	Пожертвування коштів	x				x
12	Читання статей про політику	x		x		
13	Обговорення політики	x		x		
14	Неформальні групи	x		x	x	x
15	Організовані групи	x	x	x	x	x
16	Обговорення питань у групі		x		x	
17	Звернення до державних службовців	x	x	x		x
18	Написання листів до державних службовців	x				
19	Звернення до членів парламенту				x	x
20	Звернення до чиновників	x			x	x
21	Звернення до радника				x	x
22	Звернення до мерії				x	x
23	Звернення до ЗМІ	x			x	
24	Звернення до організацій	x				
25	Звернення до адвоката або судового органу	x				
26	Участь у протестних зібраннях				x	x
27	Підготовка петиції				x	
28	Підписання петиції	x		x	x	
29	Блокування руху транспорту			x	x	
30	(Законні) демонстрації	x		x	x	x
31	Відмова купувати певні товари	x		x	x	
32	Фізичне протистояння			x	x	
33	Руйнування власності			x		
34	Захоплення приміщень			x		
35	Написання слоганів			x		
36	Відмова вносити квартирну платню			x		
37	Нелегальна протестна діяльність	x				
38	Навмисна купівля певних товарів	x				
39	Спортивні клуби або активний відпочинок	x				x
40	Молодіжні асоціації	x				x
41	Організації з охорони здоров'я	x				x
42	Організації з захисту тварин	x				
43	Миротворчі організації	x				
44	Гуманітарна допомога або організації з прав людини	x				
45	Благодійні організації або організації соціального забезпечення	x				x
46	Асоціації пацієнтів	x				x
47	Асоціації людей з обмеженими можливостями	x				
48	Організації людей похилого віку	x				x
49	Профспілкові організації	x				x
50	Торговельні союзи	x				x
51	Організації фермерів	x				x
52	Організації підприємців та бізнесменів	x				x
53	Інвестиційні клуби	x				x
54	Професійні організації	x				x

Продовження таблиці 1

55	Організації споживачів	x				x
56	Батьківське товариство	x				x
57	Культурні, музичні, театральні, танцювальні	x				x
58	Товариства/клуби за інтересами	x				x
59	Автомобільні організації	x				
60	Організації мешканців будинку, сусідів	x				x
61	Іммігрантські організації	x				x
62	Релігійні або церковні організації	x				x
62	Жіночі організації	x				x
63	Центри ветеранів та жертв війни	x				x
64	Безпартійні політичні організації					x
65	Інші клуби або асоціації	x				x
66	Утримання від голосування та протесту	x				
	Чи використовувався Інтернет для здійснення однієї з перелічених активностей?	x				

* Переклад автора. Джерело: [11, с. 15-16].

Спираючись на дані наукового дослідження 2005 року від Центру демократії та громадянського суспільства (CDACS), Р. Далтон наголошує на явному зростанні політичної участі поза виборчою ареною, включаючи дії, які раніше вважалися „нетрадиційними”, наприклад, підписання петицій та участь у протестах, а також порівняно нову форму політичної діяльності – активність в Інтернеті та політичний консьюмеризм. Науковець зазначає, що норми громадянства сприяють вивченню політичної участі в певній країні. В своїй статті дослідник виводить гіпотезу про те, що наразі відбувається перехід від патерну „зобов’язаного” громадянина до „залученого”. Наголошуючи на тому, що з часом громадяни стають дедалі освіченішими, політично орієнтованими та зацікавленими, залучені громадяни перебувають у пошуку різних форм впливу на політику, тому оновлена політична участь скоріше приводить до ренесансу демократичної участі, ніж до її занепаду [26, с. 85]. Тим не менш, як стверджує теоретик, форми участі громадян включають більш прямі та індивідуальні форми дій. Неелекторальна участь надає громадянам можливості здійснювати більший контроль над діяльністю політиків, що посилює вплив у політичному процесі [26, с. 93].

Відповідно до емпіричних досліджень щодо форм політичної участі, проведених у США мережею (CID) та Центром сприяння Демократії та громадянського суспільства Університету Джорджтауна [27], Дж. Осер зазначає, що збільшення нових видів демократичних норм громадянства призводить до спаду виборчо-орієнтованої участі та одночасного зростання участі громадян поза виборчою ареною. Особливо це стосується молодих та соціально-економічно активних громадян. Оскільки збільшився діапазон форм політичної участі поза виборчою ареною – зокрема, це активність в Інтернеті, протестна діяльність та політичний консьюмеризм (це обдумане рішення в придбанні або ігноруванні певних продуктів відповідно до етичних та політичних переконань), – виникає потреба теоретичного

осмислення того, що сучасні молоді люди є політично активними, але вони зосереджують свою енергію поза електоральною участю. Зокрема, дослідниця зазначає, що понад сорок років тому С. Верба та його колеги наголошували, що потрібно розширити дослідження участі в більш широкому діапазоні діяльності, в той час як С. Барнес з кінця 1970-х років почав вивчати протестну участь, яка в останні десятиліття ставала все більш популярною в суспільстві. Сучасні теоретичні доробки наголошують на тому, що зміна норм громадянських відносин спонукає людей переключатися на нові, наприклад, неінституалізовані форми політичної участі, одночасно відмовляючись від інших, зокрема, електоральної участі [28, с. 236–238].

Аналізуючи моделі політичної участі громадян та базуючись на теоретичних доробках Р. Далтона, Дж. Осер виокремлює чотири типи політичних учасників, які відрізняються не лише рівнем залучення до політичної участі, але й комбінацією форм політичної участі, які вони застосовують задля висловлення та просування своїх політичних вимог. Перший тип – „всебічні активісти”. Зазвичай це найменша група населення (близько 6%), яка з найбільшою вірогідністю залучена до виконання звичних політичних дій – голосування, а також схильна до участі у неправомірних протестах. Другий тип, група, що включає в себе трохи більшу частину населення – 10%, це учасники, які завжди беруть участь у голосуванні. Зазвичай вони беруть участь в актах „прямої дії”, наприклад: підписання петиції, політичний консьюмеризм (споживання) та політична участь в Інтернеті. Водночас ця група, по суті, не бере участі у виборчих кампаніях (передвиборчій та партійній діяльності) і знаходиться приблизно на рівні із населенням, схильним до протестної діяльності. Третій тип – це група „основних учасників”, до якої належить 24% населення, модель політичної участі яких загалом відображає можливі варіанти політичних дій. Четвертий і останній тип – це група „незаангажованих громадян”, що становить 60% населення, має найменшу вірогідність залучення серед усіх видів та форм політичних дій [28, с. 245–246].

Великою перевагою західних учених є те, що їхні теоретичні доробки базуються на емпіричних дослідженнях, а процеси модернізації демократичних форм участі безпосередньо підкріплюються довгостроковими соціологічними опитуваннями.

Зокрема, для вивчення кореляції між соціальними нормами, участю та розумінням демократії в Німеччині у 2016–2017 роках було проведено репрезентативне опитування. Відповідно до отриманих результатів науковці мають змогу сформувані більш широке та сучасне розуміння демократії, що виходить за межі класичних ліберальних концепцій. Відповідно, для нашого дослідження особливо корисною буде частина, присвячена вивченню нових форм політичної участі. З переліку різних форм участі респондент мав обрати ті, які „виконав за останній рік”: контактував з політиком, написав листа до редакції газети, підписав петицію, взяв участь у демонстрації або приєднався до іншої форми організованої участі громадян. На що варто

звернути увагу — це те, що в опитування додали запитання щодо участі в Інтернеті, а саме: 1) чи публікував або поширював респондент публікації або коментарі з політичним змістом в Інтернеті і 2) чи заохочував опитуваний інших людей через електронну пошту, в Twitter чи Facebook виявляти активність з певною політичною чи суспільною метою. Перша частина питань охоплює форми участі, які орієнтовані на політичних акторів і відбуваються на традиційних політичних аренах. Друга частина об'єднує форми, що апелюють до людей поза політикою, через самостійно створений політичний контент [29, с. 3, 13–14].

Зокрема, дослідники доходять висновку, що громадяни, які скептично ставляться до демократичних норм, не саботують свою участь у політиці, а навпаки, використовують демократичні форми участі для висловлення свого невдоволення та пропаганди своєї антиліберальної ідеї. Очевидним стає твердження, що політична участь сприяє розвитку норм громадянства [29, с. 23].

Як було зазначено вище, передові інформаційно-комунікативні технології впливають не лише на повсякденне життя громадян, а й на соціально-політичну сферу, формуючи нові методи налагодження зв'язків між владою та суспільством. Зокрема, німецький науковець Я. Теохаріс зазначає, що надзвичайно складно окреслити термін „онлайн участь”, адже він охоплює достатньо широкий спектр дій, які не тільки принципово відрізняються один від одного, але й спираються на різні рівні технологічного прогресу. Зазвичай онлайн участь включає такі різноманітні дії, як підписання петицій в Інтернеті, пошук політичної інформації про послуги місцевих рад, розміщення політичного контенту у Facebook, використання Twitter для координації акцій протесту, електронне голосування, розміщення фотографії в Instagram, на якій зображено насильство поліції. Деякі дії не мають еквівалентів в офлайн і можливі лише за наявності Інтернету, деякі онлайн дії можна виконувати анонімно, а інші можливі лише у разі авторизації; онлайн участь можлива на іноземних платформах, які мають певні обмеження та заборони щодо політичного контенту (наприклад, Facebook), інші ж базуються на власному віртуальному додатку; деякі дії доступні для реакцій та зворотного зв'язку, а інші відкриті для обмеженого кола людей [30, с. 6].

Німецький дослідник увів у наукову літературу таке поняття, як участь у цифровій мережі (*digitally networked participation*), яке трактується як „персоналізовані дії в засобах масової комунікації, що здійснюються окремими громадянами з метою активізації своєї соціальної мережі для збільшення розголосу для розв'язання політичних або соціальних проблем” [31, с. 194]. Автор наголошує, що участь у цифровій мережі можлива за наявності технологій Web 2.0, які, на відміну від першого етапу функціонування соціальних мереж у форматі Web 1.0 (веб-технології першого покоління), надають користувачам можливостей не лише пошуку інформації та ознайомлення з нею, а й дозволяють взаємодіяти з нею та інтерактивно комунікувати з іншими користувачами. Автор наголошує, що

участь у цифровій мережі слід розглядати в контексті того, що Тім О'Рейлі (який уперше сформулював термін Web 2.0 як соціально технологічний феномен) трактує як принцип структури Web 2.0, який заснований на прихованій „архітектурі участі” та на вбудованій етиці співпраці, в якій технології вбачаються в ролі розумного брокера, що об'єднує користувачів за схожими інтересами [32, с. 22]. Отже, розвиток технологій надав можливості інтернет-мережі стати ресурсом для персоналізованої участі та загальної комунікації користувачів, ставши платформою для висловлення їхніх думок та ідей.

Отже, на основі проведеного дослідження можна дійти **висновку**, що наразі поняття політичної участі виходить за рамки звичних підходів його трактування середини ХХ століття. Якщо С. Верба, Н. Най, Г. Перрі, Дж. Мойзер, досліджуючи форми політичної участі, в першу чергу виокремлювали голосування як традиційну форму політичної участі, то Р. Далтон, Дж. Осер присвячують свої дослідження сучасним формам політичної активності, наголошуючи на тому, що саме неелекторальні форми участі дають громадянам більше можливостей контролювати політиків. Звичайно, аналізуючи мотиви, якими керуються особи, вирішуючи брати участь у політиці, вчені також вивчають причини політичної апатії та зневіри. В свою чергу, С. Верба та Н. Най наголошують, що незважаючи на те, що кожний громадянин має право брати участь у політиці, існує певна категорія людей, які це право ігнорують. Причиною цього є складні соціально-політичні, внутрішні та зовнішні чинники, які нівелюють мотивацію бути залученим до політичних процесів країни.

Незважаючи на те, що представники західної політичної думки завжди розглядали електоральну участь як вияв самостійної та виваженої політичної активності суспільства, що характеризується відповідною систематичністю, низка вчених наголошує на виникненні нових проявів громадянської активності, а саме: політичному консьюмеризмі та онлайн участі. Доведено, що неінституалізовані форми політичної участі стають дедалі популярнішими, особливо серед молоді, а інформаційно-комунікативні технології надають можливості їх конвертації в онлайн простір. Зокрема, німецький дослідник Я. Теохаріс вводить поняття „участь у цифровій мережі”, яке описує можливість громадянина використовувати соціальні мережі для розв'язання соціально-політичних проблем.

Соціально-політичні зміни суспільства, розвиток інформаційно-комунікативних технологій, глобалізація та безперервне залучення користувача до дій у соціальних мережах все більше нівелюють грань між політичним та неполітичним, між споживачем та творцем інформації, що приводить до витіснення традиційних форм політичної участі або ж їх логічного переходу в Інтернет простір, наприклад, онлайн голосування. Звичайно, виникає небезпека трактувати кожну дію громадянина як політичний акт. Проте існує й інша проблема – не помітити ту дію, яка входить у рамки політичної участі та змінює життя всього суспільства. Тому перспектива

подальших наукових досліджень безпосередньо пов'язана з вивченням нових форм політичної участі, які переважно виникають в онлайн просторі, та можливості оцифрування виборчого процесу.

Бібліографічні посилання / References

1. Lazarsfeld P. F., Berelson B., Gaudet H. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York : Columbia University Press, 1948. 178 p.
2. Verba S., Nie N. *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 1972. 418 p.
3. Barnes S., Kaase M., Allerbeck K., Farah B. *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills : Sage Publication, 1979. 607 p.
4. Melucci A. *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. London : Hutchinson, 1989. 288 p.
5. Putnam R. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1993. 446 p.
6. Micheletti M. *Political Virtue and Shopping: Individuals, Consumerism and Collective Action*. New York : Palgrave Macmillan, 2003. 245 p.
7. Joost de Moor. Lifestyle politics and the concept of political participation. *Acta Politica*. 2017. Vol. 56. No. 2. P. 179–197.
8. Earl J., Kimport K. *Digitally Enabled Social Change: Activism in the Internet Age*. Cambridge : MIT Press, 2011. 272 p.
9. Bennet L., Serberger A. *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. P. 739–768.
10. Political Participation in a Changing World, Conceptual and Empirical Challenges in the Study of Citizen Engagement. By Y. Theocharis, Jan W. van Deth, 2018. 144 p.
11. Van Deth J. W. Studying political participation: Towards a theory of everything? Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research (Grenoble), 2001. P. 1–19.
12. Milbrath L. W., Klein W. W. Personality Correlates of Political Participation. *Acta Sociologica*. 1962. Vol. 6. Iss. 1. P. 53–66.
13. Milbrath L. W. *Political Participation: how and why do people get involved in politics?* Chicago : Rand McNally & Company, 1965. 195 p.
14. Ruedin D. Testing Milbrath's 1965 framework of political participation: institutions and social capital. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, University of Oxford, 2007. 46 p.
15. Milbrath L. W., Goel M. L. *Political Participation: how and why do people get involved in politics? – 2nd ad.* Lanham, MD, New York and London : University Press of America, 1977. 452 p.
16. Verba S., Nie N. *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 1972. 418 p.
17. Kaase Max and Alan Marsh, „Political Action. A Theoretical Perspective”. In: Samuel Barnes, Max Kaase et al., *Political Action : Mass Participation in Five Western Democracies*. London : Sage, 1979. P. 27–56.
18. Nagel J. N. *Participation*. N.Y., 1976. 293 p.
19. Ротар Н. Ю. Участь громадян України у циклічних політичних процесах трансформаційного періоду : дис. ... д. політ. н. : 23.00.02 / Чернівець. нац. ун-т

ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2007. 517 с. [Rotar N. Yu. Uchast hromadian Ukrainy u tsyklichnykh politychnykh protsesakh transformatsiinoho periodu : dys. ... d. polit. n. : 23.00.02 / Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. Chernivtsi, 2007. 517 s. (Participation of the citizens of Ukraine in the cyclical political processes of the transformational period)].

20. Verba S., Nie N., Jae-on Kim. Participation and Political Equality: A Seven Nation Comparisons. Cambridge : University Press, 1978. 248 p.

21. Parry G. Political participation and democracy in Britain / G. Parry, G. Moyser, N. Day. Cambridge (England), New York and Port Chester : Cambridge University Press, 1992. 509 p.

22. Verba S., Schlozman K. L. and Brady H. Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics. Cambridge, Mass./London, England : Harvard University Press, 1995. 664 p.

23. Norris P. Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism, Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 308 p.

24. European Science Foundation (ESF). URL: <http://archives.esf.org/hosting-experts/scientific-review-groups/social-sciences-soc/activities/completed-networks/citizenship-involvement-democracy-cid.html> (дата звернення: 30.01.2022).

25. Citizenship and Involvement in European Democracies A Comparative Analysis Edited by Jan W. Van Deth, José Ramón Montero, Anders Westholm. 2007. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203965757/citizenship-involvement-european-democracies-jan-van-deth-josé-ramón-montero-anders-westholm> (дата звернення: 21.01.2022).

26. Dalton R. J. Citizenship norms and the expansion of political participation. *Political Studies*. Vol. 56. No 1. 2008. P. 76–98.

27. Howard M. M., Gibson J. L., & Stolle D. The U.S. citizenship, involvement, democracy survey. Washington, D.C. : Center for Democracy and Civil Society (CDACS), Georgetown University, 2005. URL: <https://www.icpsr.umich.edu/web/civicleads/studies/4607> (дата звернення: 10.01.2022).

28. Oser J. Assessing How Participants Combine Acts in Their ‘Political Tool Kits’: A Person-Centered Measurement Approach for Analyzing Citizen Participation. *Social Indicators Research*. Vol. 133. No. 1. 2017. P. 135–258.

29. Zorell C. V., and Jan W. van Deth. Understandings of Democracy : New Norms and Participation in Changing Democracies, 2020. P. 1–17.

30. Theocharis Y. The Curious Case of Digitally Networked Participation: Conceptualizing and Measuring Digitally Enabled Political Participation. *Annual Meeting of the American Political Science Association* at : San Francisco, USA, 2015. P. 1–28.

31. Theocharis Y. Is Digitally Networked Participation a Form of Political Participation? In T. Poguntke et al., eds. *Citizenship and Democracy in an Era of Crisis*. New York : Routledge, 2015. P. 189–205.

32. O’Reilly T. What is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software. *Communications & Strategies*. No. 65. First Quarter. 2007. P. 17–37.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2022